

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2945

616.9

2 - 35

016.9

Է-35

ԲԺ. Մ. ՀԱՐԿԱՐԵԱՆՑ.

Խ Օ Լ Ե Ր Ի Մ Ա Ս Ի Ն

(33)

(ԱՐՏԱՏՊԱՆ 1892 Թ. ՎԱՐԱՐԱՏ. ԱՄՍԱԳՐԻՑ):

ՎԱՀԱՐՇԱԳԱՏ

ՄԱՅՐ ԱԲՈՌԻ ՏՊԱՐԱՆՈՒՄ

1892

2010

ԲԺ. Մ. ԶԱՐԳԱՐԵԱՆՑ.

$\frac{610}{80-24}$

$\frac{616.9}{2-35}$ *uz*

Խ Օ Լ Ե Ր Ի Մ Ա Ս Ի Ն

$\frac{1003}{10135}$

(ԱՐՏԱՏՊԱԾ 1892 Թ. «ԱՐԱՐԱՏ» ԱՄՍԱԳՐԻՑ):

2002

ՎԱՀԱՐՀԱԳԱՏ

ՄԱՅԻ ԱԹՈՒԻ ՏՊԱՐԱՆՈՒՄ

1892

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ի

Ա Մ Ե Ն. Տ. Տ Ե Ղ Ա Կ Ա Լ Ի

Հ Ա Յ Ր Ա Պ Ե Տ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Հ Ա Յ Ո Յ:

Խ Օ Լ Ե Ր Ի Մ Ա Ս Ի Ն

Ա.

Ը Ն Դ Հ Ա Ն Ո Ւ Ր Տ Ե Ղ Ե Կ Ո Ւ Թ Վ Ի Ն.

Այն հիւանդութիւնը, որը այժմ վտանգ է սպառնում մեր երկրին ասիական խօլէրէն է, որը համաճարակ լինելով՝ իւր երեւան գալովը՝ շատ զոհեր է տարել մարդկութիւնից. բայց նրա մօտիկ ուսումնասիրութիւնը՝ կարծես թէ՝ մօտ ապագայում պէտք է վերջ դնէ նրա վտանգաւոր լինելուն:

Ինչո՞ւ համար խօլերը կոչւում է ասիական: Այս նրա համար է, որովհետեւ՝ նախ՝ այս ցաւի ծննդատեղը Ասիական Հնդկաստանն է, երկրորդ, կայ և՛ այսպէս ասած՝ մեր խօլեր (cholera nostros) հիւանդութիւնը, որը նման լինելով նոյն յատկութիւնը չունի:

Ասիական խօլերը բարակ աղիքների լորձնաթաղանթի առանձին տեսակի սուր բորբոքումն է, որին միանում են և վարակուածութեան երեւոյթներ, որոնք գլխաւորապէս հարուածում են առաջին կարգում նեարդային համակարգութիւնը:

Խօլերի երեւոյթները որոշ կարգով են արտայայտուում, որով իրաւունք ենք ստանում հիւանդութիւնը բաժանել ջրի ջրի շրջանների: Բացի սրանից այս երեւոյթները առանձին գիպուածներում տարբեր խմբակցութիւն կազմելով, ներկայացնում են հիւանդութեան ընթացքի զանազան պատկերներ:

Սկզբնական շրջանում գլխաւոր երեւոյթներն են ոտա՛նքսի և աղիքների երեւոյթները:

երկրորդ շրջանում հարուածվում է գլխաւորապէս նեարդա-
յին համակարգութիւնը: Այս այն շրջանն է, երբ հիւանդու-
թիւնը հասնում է իւր գագաթնակէտին:

Երրորդ շրջանով հիւանդութիւնը վերջանում է:

Բ.

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Եթէ մի մարդ հիւանդանում է մեր աչքի առաջ, մենք նկա-
տում ենք, որ հիւանդացողը 2, 3 օր տկար է զգում իւրեան
ընդհանրապէս. սակայն այս հանգամանքը մեր աչքից փախչում
է, մանաւանդ եթէ սուր չենք մի որ է հիւանդութեան նշա-
նակները ժողովել և դասաւորել նրանց, գտնելով նրանց մէջ ներ-
քին կապ:

Մինչդեռ հիւանդը իւրեան անհամապատասխան թոյլ է զգում
քանի որ դեռ ուրիշ մի բան չկայ, մեր ուշադրութիւնը գրա-
ւում է, երբ երեւան է գալիս խօսքի կոյշը փորութեան:

Մեզ թւում է թէ՛ հէնց սրանով է սկսւում հիւանդութիւնը:
դուրս գնալը (հարկաւորութիւն) ամեն դիպուածում միաչափ
չէ՝ ընդհանրապէս սկզբում օրը 3 կամ 4 անգամ է դուրս տա-
նում: Երկար միջոց անցնելուց յետոյ այս կրկնվում է: Կոյշի հետ
միասին պատահում է՝ թէ՛ և ոչ միշտ՝ և փսխիլ, որ յաճախ առա-
ջին շրջանի սկզբումն է լինում, քան վերջում: Եթէ հարկաւո-
րութիւն գնալը շուտ շուտ է լինում, կղկղանք խաշած բրնձի
ջրի գոյն է ստանում:

Օրուայ ընթացքում դանազան քանակութիւնով կղկղանք է
դուրս բերվում: Քանի՞ անգամ է դուրս տանում այդ էլ տար-
բեր է լինում: Կոյշը առաջի շրջանից 3, 4, 6 նաև 7 օր առաջ
է յայտնվում, բայց պատահում է, որ Կոյշը երեւան է գալիս
առաջի շրջանի վերջումը: Սրտի գդալի տակ զգացվում է ծան-
րութիւն և ճնշողութիւն, երբեմն ցաւ է տալիս. փորն էլ
գոգւում է, որովհետև աղիքներում շատ ջուր և գազեր են
շարժվում:

Երբ գալիս է այն ժամանակը, որ յանկարծ մեծ քանակու-
թիւնով կղկղանք է դուրս բերվում, որ յետոյ իրար ետևից յա-
ճախ կրկնվում է, այս երկրորդ շրջանն է, որ աւելում է և սա-
ռած շրջան, մինչդեռ՝ ընդհակառակը՝ առաջին շրջանում՝ ինչ-
պէս վերը յիշեցինք՝ ամեն հարկաւորութիւն տանելուց երկար
միջոց է անցնում մինչև միւրը, և այնքան սուտ չեն արտա-
թորութիւնները: Իսկ սառած շրջանում շուտ շուտ և առատ
դուրս է տանում, լինում է և փսխիլ:

Յետոյ մարմինը սառչում է դրսից, կապտում է, մորթին կնճռո-
տում է, աչքերը խորն են ընկնում: Գլխակցութիւնը թէ՛ և չէ
կորչում՝ բայց սաստիկ անզօրութիւն է նկատվում: Ձայնը խզրզ-
վում է, գրեթէ կտրվում է, մեղր կապվում է, մկանունքները
կծկվում են՝ յառաջանում են ցնցումներ, որ՝ երկար ժամանակ
արանք տալով կրկնվում է: Շնչառութիւնը արագանում է, հաս-
նում է, մինչև անգամ սաստիկ շնչարգելութեան: Սառած շր-
ջանը մի օրում հասնում է իւր բարձր կէտին: Այս դրութիւնը
կարող է տևել 2 կամ 4 օր՝ եթէ բժշկականութիւնը կարողա-
նում է կուել հիւանդութեան դէմ՝ որչա՞ն կարելին է: Բայց
յաճախ այս շրջանում հիւանդները շնչաստացութիւնից կամ
նուազութիւնից պակասում են:

Սակայն բարեյաջող դիպուածներում, երբ՝ իւր ժամանակին—
հիւանդին հասցրած օգնութիւնը անօգուտ չէ կորչում, սառած
վիճակը թուլանում է կամաց կամաց, սկսւում է երրորդ շրջա-
նը, տաքութիւնը վերականգնւում է, և արիւնի շրջադարձու-
թիւնը կանոնաւորւում է. ձայնը և մեղր բացւում են շատ շու-
տով. և այս լինում է այն ժամանակ, երբ դեռ հիւանդը ջուր
չէ խմել բաւարար քանակութիւնով:

Այսպիսով ընդհանուր տեսարանը փոխվում է կարճ ժամա-
նակում մեր աչքի առաջ: Այս ցոյց է տալիս, որ հիւանդու-
թիւնը վերջանալու վրայ է. տաքութիւնը տատանւում է 37 ու
38 աստիճանի մէջ, հազիւ կպատահի սրանից բարձրանալ:

Ախորժակը լաւանում է, աղիքները կանոնաւորվում են և 6—8
օրից յետոյ մեր հիւանդը առողջանում է:

Երրորդ շրջանը տեւում է 6 կամ 8 օր, այնպէս որ վրայ 10—11-որդ օրը հիւանդը առողջացած է լինում: Այսպէս է ընթացում խօլերը իւր տիպային ձեւով:

Մէ «բէշը» հիւանդանում է այլ եղանակով՝ խօլերով ճարակուածի կոչը սկսում է կէս գիշերին. 3, 4 կամ ևս աւելի անգամ է պատահում դուրս գնալը. կղկղանքի գոյնը կանաչաւուն է, եթէ վերջինս առատ է, գունատ է լինում. դուրս գնալուց առաջ փորը գոգւում է. մէկը չէ կապւում. կոչը տեւում է 1, 2 կամ 3 շաբաթ. ախորժակը վատ է, ծարաւը սաստիկ: Այս երեւոյթներով շատ նման է ստամոքսի հասարակ խանգարումներին. միայն մի բան, որ նկատուում է այստեղ՝ այդ հիւանդի սաստիկ թուլութիւնն է, որը կապ չունի կոչի հետ, որովհետեւ հասարակ փորութիւնը այնքան չէ թուլացնում այդքան կարճ ժամանակում:

Մէ երրորդ հիւանդ ներկայացնում է մի այլ պատկեր՝ առաջին շրջանում կամ լինում է թեթեւ կոչ կամ չէ լինում: Բայց հիւանդը զգում է թուլութիւն, գլխի պոռոյտ և ականջներում խշխշոց: Երկրորդ շրջանում եթէ կոչը եղել է, շարունակում է սաստկանալ, իսկ եթէ չէ եղել, սկսում է գիշերը, և այն էլ միանգամից, մեծ քանակութիւնով, փորացաւով. հիւանդը փրսխում է: Շատ անգամ նկատուում է սաստիկ ծարաւութիւն, ախորժակի կորուստ ընդհանուր թուլութիւն, ցնցումներ, տաքութիւնը նուազում է, բայց և այնպէս սառածութեան չէ հասնում. մէկը քիչանում է բայց չէ կտրւում: Երկրորդ շրջանը այս դիպուածում տեւում է մի օր, որից յետոյ հիւանդը անմիջապէս սկսում է լաւանալ: Փսխիլը և կոչը դադարում են, թուլութիւնը անցնում է և մարմնու տաքութիւնը կանոնաւորւում. մի քանի օրից յետոյ հիւանդը դրստւում է՝ մնում է մի փոքր թուլութիւն, որը մի քանի ժամանակից յետոյ անհետանում է:

Չորրորդ հիւանդը տկարանում է՝ այսպէս առած՝ չոր խօլերով, որը իւր անունը ստանում է նրանից, որ աղիքներում շատ քիչ հեղուկ է լինում հաւաքուած, կամ բնաւ չէ լինում. իսկ հի-

ւանդը թուլութիւն է զգում ախորժակը կորցնում է, անհանգըստութիւն է զգում:

Հիւանդութիւնը այնպէս արագ է ընթանում, որ աննկատելի է դառնում շրջանների բաժանուիլը: Այստեղ աչքի է ընկնում աւելի սաստիկ շնչարգելութիւնը ընդհանուր թուլութիւնը, ցնցումները և պաղելը: Երկու երեք կամ տասներկու ժամուայ ընթացքում հիւանդը աւանդում է իւր հոգին: Այս տեսակը կոչւում է կայծակնատիպ խօլեր. որ և ամենածանր տեսակն է. սակայն՝ բարեբաղդաբար՝ յաճախ չէ պատահում:

Գ.

ՄԻ ՔԱՆԻ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԵԿԵՆԻԹԻԻՆԸ:

Թէ ինչից է կախուած տաքութեան նուազումը, արիւնի շրջադարձութեան դանդաղումը և մեղարգելութիւնը:

Մենք տեսանք, որ խօլերով հիւանդը սառչում է. ուրեմն մարմնու տաքութիւնը իջնում է, նուազում է: Եթէ ջերմաչափը զենեք կւնատակին և թողնենք մնայ քառորդ ժամի կտեսնենք որ տաքութիւնը իջել է մինչև 34,5 և 35,5 աստիճան (կանոնաւորը 37,0 է): Եթէ մի ուրիշ ջերմաչափ՝ միւսնոյն ժամանակ՝ զենեք վարադաղիքում և թողնենք մնայ քառորդ ժամի ջերմաչափը ցոյց կտայ 42 աստիճան: Սրանից հետեւում է, որ այն ինչ մարմնու երեսի տաքութիւնը պակասում է, ներսի տաքութիւնը աւելանում է: Ի՞նչից է յառաջանում այս. ասում են թէ՝ շատ ջուր կորցնելուցն է: Բայց այս սխալ է, որովհետեւ միւսնոյն պատահում է և այն ժամանակ, երբ հիւանդը քիչ ջուր է կորցնում, այսինքն կոչը սաստիկ չէ. կամ բոլորովին ջուր չէ կորցնում, ինչպէս այս լինում է չոր խօլերի ժամանակ: Եթէ մարմնու երեսի տաքութեան նուազիլը կախուած լինէր ջուր կորցնելու քանակութիւնից, այն ժամանակ ներսի տաքութիւնը նոյնպէս նուազ կլինէր. մինչդեռ վերջինս աւելացած է: Այստե-

դից հետեւում է, որ ներսում արիւնը կանոնաւոր կերպով է խաղում, և որովհետեւ չէ կարելի ենթադրել, որ արիւնի թանձրութիւնը զանազան գործարաններում տարբեր լինի. ուստի չէ կարելի թոյլ տալ, որ սառնութիւնը թանձրութեան աստիճանի փոփոխումի հետեւանքն լինի:

Բացի սրանից պատահում է տեսնել, որ նրանք, որոնք վախճանուել են սառած շրջանում, մահից յետոյ մարմնու տաքութիւնը աւելացած է լինում: այս բանը չէր կարող պատահել, եթէ սառչելը կախուած լինէր շատ ջուր և շուտ կորցնելուց:

Վերջապէս՝ երբ հիւանդը սկսում է գէպի լաւը գնալ, երբ սառած շրջանը անհետանում է երկու, երեք ժամում, և երբ դեռ մի կաթիլ հեղուկ չէ մոցրուած մարմնու մէջ, ջրի կորուստը լրացնելու համար տաքութիւնը բարձրանում է, այնպէս, որ ջերմութեան խանգարումները ջրի կորստի և արիւնի թանձրանալու հետեւանքը չէ կարող լինել, քանի որ կորուստը լրացրած չէ: Այս խանգարումները արիւնի շրջադարձութեան տեղական փոփոխումներիցն է. իսկ սրանց պատճառը անօթային ներարգրադակման խանգարումներն են ¹⁾:

Միւս երեւոյթը՝ խօլերից յառաջացած խանգարումների շարքում՝ արիւնի շրջադարձութեան դանդաղելն է, որ քանի գրնում, սաստկանում է. սրա ապացոյցը այն է, որ մարմինը պաղում է զրսից և կապտում է: Արիւնի հոսանքի այս զանգաղումը նոյնպէս կախուած չէ ջրային մասերի կորուստից և հետեւաբար արիւնի թանձրութիւնից, որովհետեւ հէնց որ սառած

1) Այստեղ պէտք ենք համարում յիշել, որ արիւնը մարմնու մէջ բաշխուած է խողովակների միջոցով, որոնք ասւում են անոթներ. այս անոթները ընդունակութիւն ունին լայնանալու և նեղանալու, որը կախւած է նեարդների գրգիռներից, և այն գործողութիւնը, որով անոթը լայնանում է և նեղանում նեարդների ազդեցութեան տակ, կոչւում է նեարդաշարժութիւն կամ նեարդաշարժական գործողութիւն. իսկ անոթների նեարդներից կախւած խանգարումները կոչւում են նեարդաշարժական խանգարումներ:

շրջանը անցնում է, իսկոյն մարմնու մակերեւոյթի վերայ արիւնի հոսանքը արագանում է, և այս լինում է կարճ ժամանակամիջոցում, երբ արիւնի թանձրութիւնը նուազեցնող նոր պայմաններ չեն ծնւում: Այստեղ էլ արիւնի շրջադարձութեան խանգարումները յառաջանում են անոթների նեարդաշարժութեան փոփոխումից: Թէ ինչպէս անոթների նեարդաշարժութեան փոփոխումը կարող է դանդաղացնել կամ արագացնել արիւնի հոսանքը, այդ փորձով գիտէ ամեն ոք, որ ուրախութիւնից հոգու զիւրութիւն, իսկ տխրութիւնից ճնշողութիւն կամ սրտնեղութիւն է զգում, առաջի դէպքում մեր բազկերակի հրոյթը (պուլսը) յաճախում է և մեր երեսի գոյնը կարմրում, երկրորդ դէպքում՝ դանդաղում է և երեսի գոյնը սպորդնում՝ կապտում: Խօլերոսի սիրտը լայնանում է: Արիւնի մէջ ուրիշ ապացուցած փոփոխութիւններ չկան, բացի քիչ թէ շատ թանձրութիւնից, որ կախումն ունի ջրային մասերի համապատասխան կորուստից:

Երրորդ երեւոյթը, որ փոփոխութեան է ենթարկւում, այդ միզաթորութիւնն է: Ինչպէս վերև նկարագրեցինք՝ առաջի շրջանում մէղը նուազում է, իսկ երկրորդում, երբ հիւանդը լինում է սառած շրջանի մէջ, բոլորովին կապւում է: Որովհետեւ բոլոր համաճարակումների ժամանակ, բոլոր երկրներում բժշկները նկատել են, որ սառած վիճակը վերջանալուն պէս, երբ դեռ մի կաթիլ ջուր չէ մոցրւած մարմնու մէջ, արիւնի ջրային մասերի կորուստը լրացնելու և սրանով թանձրութիւն նուազեցնելու, միզելը վերականգնւում է, ուստի արիւնի թանձրութիւնը, կամ նրա հոսանքի դանդաղումը պատճառ չեն կարող լինել միզակապութեան: Մանաւանդ ներսի գործարաններում՝ արիւնի շարժողութիւնը շարունակւում է, և այն էլ այնքան ուժով, որ ներսի տաքութիւնը բարձրանում է ⁰, ուստի անհրաժեշտ է ենթադրել, որ ճնշողութիւնը երակներում այնքան փոքր չէ, որ մեղարգելութիւն պատճառէ կան փաստեր, որոնք թոյլ են տալիս մեղ ընդունել թէ մեղարգելութիւնը յառաջ է գալիս նեարդաշարժական խանգարումներից երկամունքների մէջ: Մանաւանդ՝ եթէ ուշ դարձնենք այն հանգամանքի վերայ, որ միզելու

կարողութիւնը վերականգնուած միանգամից՝ յանկարծ, երբ մարմնու գոյնը փոխվում է հիւանդը սկսում է թեթեւութիւն զգալ: Այսպէս շուտ կարող է փոխել միայն նեարդային երեւոյթը:

Գ.

ԽՕԼԵՐԸ ԻՆՁԻՅ Է ՅԱՌԱՋԱՆՈՒՄ:

Ա տ ո Ր ա կ է տ ա ն մ ա ն բ ա ց ի Լ Ը:

Այժմ՝ երբ գիտենք՝ թէ խօլերը ինչ արտաքին կերպարանք ունին, հարկաւոր է իմանալ նրա էութիւնը: Այս հարցի վերաբերութեամբ Պաշինին (Ֆլորենցիայից) առաջինն եղաւ, որ յայտնեց՝ թէ խօլերի բուն պատճառը է մի առանձին յատկութիւն ունեցող բացիւ¹⁾ և այսպիսով դրոշմ գիտնականներին այս ուղղութեամբ ընթանալ խօլերի վերաբերեալ հարցում: Պաշինին չկարողացաւ գտնել խօլերի բացիլը: Այս բացիլի գտնելումը մենք պարտական ենք բերլինի պրօֆեսսոր Կօխին: Վերջինս գերմանական կառավարութեան կարգադրութիւնով գնաց Հրնգ-կաստան խօլերը հետազօտելու իւր ծննդավայրում: Կօխը երկար աշխատութիւններից յետոյ եկաւ այն եզրակացութեան, որ աղիքների արտաթորութիւններում գտաւ մի տեսակ բացիլ որը անուանեց կօմմաբացիլ, այսինքն ստորակէտանման բացիլ, այս բացիլի հաստութիւնը, երկարութիւնը և լայնութիւնը որո-

1) Այժման դարում ենթադրում են, որ բոլոր վարակիչ հիւանդութիւնները յառաջանում են մանրակազմ մարմիններից, որոնց միայն մանրադիտակով կարելի է տեսնել, և որոնք՝ զանազան պատկերներ ներկայացնելով՝ կոչվում են վիրբիօնների, բակտիւրների, բացիլների, սպիրիլների և այլն: Պրօֆեսսոր Շտրիւմպիլը՝ ենթադրում է, որ նեարդային հիւանդութիւնների մի որոշ մասը իւրեան ծագումով նոյնպէս պարտական է մանրակազմների աշխարհին պատկանող գոյակներին: Այս մանրակազմների տեսութիւնը գննվում է առանձին գիտութեան մէջ, որ ասում է բաւարարանութիւն:

շելը դժուար էր, չնայելով որ Կօխը շատ անգամ կրկին և կրկին չափել է. բայց համեմատելով թոքախտի բացիլի հետ նա գտել է, որ խօլերի բացիլը հաւասար է թոքախտի բացիլի կէսին կամ երկու երրորդին. բայց հաստ է և մի փոքր ծռուած, և այս կորութիւնը մեր ստորակէտի կամ գերմանական կօմմանշանի պէս է. և այս պատճառով ստորակէտանման բացիլ անուն ստացաւ: Այս բացիլները գտնուած են եղել բացառապէս աղիքների արտաթորութիւններում, աղիքների պատերում և գեղձերում, բայց արիւնի մէջ և ներքին գործարաններում երբեք չեն գտնուել: Սրանից յետոյ Կօխը համոզուել է, որ ստորակէտանման բացիլը խօլեր յառաջացնող մանրակազմըն է:

Ասկայն գտնուեցան ուսումնականներ և այն էլ հռչակ ունեցողներ, որոնք սկզբում համամիտ չէին Կօխի հետ, յառաջ բերելով այն փաստը՝ թէ ստորակէտի նման բացիլներ կան ուրիշ հիւանդութիւններում: Բայց Կօխը ցոյց տուեց, որ իւր գտած բացիլը իւրեան ածելու եղանակովը զանազանում է համանման բացիլներից. բայց որ աւելի ապացուցութիւն ունի, այդ պատուաստելն է:

Առաջի պատուաստումը արել է Նիկատին Մարսէլում: յետոյ Չէկի'ն Խաալիայում: Սրանից յետոյ Կօխը բերլինի կայսերական առողջապահական խորհրդում՝ ներկայ եղողներին ցոյց տուեց տաւն և չորս ճագար, որոնց պատուաստել էր խօլերը: Այս ճագարները պատկերացնում էին խօլերի բոլոր գլխաւոր երեւոյթները, այնպէս որ այս վճռական իրողութիւնից յետոյ Կօխի հակառակորդները ստիպուած էին ընդունել Կօխի ստորակէտանման բացիլը իբրեւ իօթերաձէն բացիլ: Բացի սրանից այս պատուաստում հաստատեց և խօլերի վարակիչ լինելը. այսինքն վարակող տարրը՝ մտնելով մարդու «ղէշ»²⁾ բաղմանում է և եթէ այստեղից՝ դուրս գալով՝ մտնում է մի ուրիշ մարդու «ղէշ»³⁾, բաղմանում է և այնտեղ յառաջացնում է նոյն հիւանդութիւնը, ինչ որ ունեցել է առաջի մարդը:

Այստեղ հարկաւոր է ցոյց աալ թէ ինչ պայմաններ նպաստում են այս բացիլի զարգանալուն և արգելք են լինում:

Ստորակէտանման բացիլի զարգանալու և բազմանալու համար հարկաւոր է անպատճառ խոնաւութիւն, խոնաւութեան նուազումը դանդաղեցնում է զարգանալը. խանաւութեան հետ միասին այն միջոցը, որի մէջ ապրել է այս բացիլը. պէտք է շրջի լինի, որովհետեւ աղիքների արտաթորութիւնները, որի մէջ բազմանում է նոյնպէս շրջ քնի ունի: Ստորակէտանման բացիլը կամ որ և միւսնոյն է խօբերային սաղմը 3 ժամ չորացնելուց յետոյ անպնաս է դառնում: Թեւ-հեղ-ինների մէջ բացիլները սնչանում են 10 րոպէում: Նեխելը կամ հոտելը խանգարում է բացիլների աճելուն:

٤٠

ԻՆՉՊԷՍ Է ՃԱՐԱԿԻՈՒԹՄ ՄԻ ԵՐԿԻՐ ԿԱՄ ՔԱՂԱՔ. ԻՆՉՊԷՍ Է

ՎԱՐԱԿԻՈՒՄ ՄԻ ԱՆՀԱՏ.

Ծանօթանալով խօլերածին բացիլին, մենք իմացանք, որ առանց նրա խօլեր ախտը չէ կարող յառաջանալ: Բայց ինչպէս է պատահում, որ մի ամբողջ երկիր ճարակւում է. և ինչ եղանակով վարակւում է մի առանձին անհատ:

Այժմեան գիտութեան համաձայն՝ մենք կարող ենք ասել թէ՛ նախ՝ մի երկիր հարստ-եղ-հաճախ հարկաւոր է, որ այնպէս բերած լինի հեռախոս-է-ան հաւիթ. երկրորդ՝ այս սաղմը իւր զարգանալու և ապրելու համար այդ տեղում պէտք է ունենայ յարմար պայմաններ. և երրորդ՝ այդտեղ հարկաւոր են բարեյաջող պայմաններ վարակութիւնը տարածելու համար:

Խօլերային սաղմը մի տեղ կարող է բերած լինել մի մարդու միջոցով, որ ինքը հիւանդ է և արտաթորում է աղիքներից սաղմը պարունակող նիւթեր. կամ մարդ ինքը առողջ է, բայց իւր հետ բերում է այնպիսի իրեղէնների, որոնք ապտկանւած են վարականիւթով. և կամ առուտուրի առարկաների միջոցով, որոնց կպած է վարականիւթը:

Սակայն մի երկիր համաճարակելու համար դեռ ևս բաւական,

չէ որ այդտեղ բերւած լինի խօլերային սաղմը, այլ հարկաւոր է, որ այդտեղ նպաստաւոր հանգամանքներ լինին նրա աճելու և տարածելու համար: Եթէ՝ պատահմամբ՝ խօլերային սաղմը մըտնում է մի անհատի մարսողական գործարանները, կհիւանդանայ միայն այս անհատը, բայց երբէք համաճարակում՝ չի լինիլ. մահաւանդ՝ եթէ ուշ դարձնենք այն բանի վրայ, որ՝ ինչպէս ապացուցել է այս կօխը՝ Նեխելը Խամ Կոփելը Կաթել է վնաս մարմնի Բացիլլի աճելուն: Ինչ որ նպաստում է սրա զարգանալուն, այդ հողի ծակոտութիւնն է և ստորերկրեայ ջրի մակերեւոյթի բարձրութիւնը, որի նուազ կամ աւելի լինելուց կախած է մանրակենցաղների (Ֆիլլոֆաների) աճելութիւնը: Այսպէս է մեկնում՝ գոնեայ՝ հսկակաւոր Պետտեն կոֆերը, որի հետ համաձայն են միւս ուսումնականները:

Ի հարկէ հողը ինքը պէտք է շտրային բնոյթ ունենայ: Ուրիշ տեղական պայմաններ սնայալա են: Պատմութիւնից այսքան գիտենք միայն, որ զանազան համաճարակումների ժամանակ եղել են տեղեր, որոնք չեն ճարակւել. ինչպէս այս հաստատուած է Ֆրանսիայի Ղիօն քաղաքի համար, և Խոպլիայում Ղիգուրիա գաւառի Նիավարիի համար: Բոլոր համաճարակումների ժամանակ խօլերը տարածւում էր Նիավարիի շուրջը, բայց իւր մէջը չէր մոնում: Եթէ պատահել է խօլերով հիւանդացողներին գալ այդտեղ, նրանք մնացել են միայնակ հիւանդներ, և ուրիշները չեն վարակւել: Նոյնը հինաւուրց ծերունիները վկայում են և մեր լճմիածնի համար:

Խօլերային սաղմը՝ երբ որ աճեց և բազմացաւ մի տեղում, դեռ ևս համաճարակումն չի պատճառիլ, մի երկրում ախտ տարածելու համար հարկաւոր է նաև նպաստաւոր ճանապարհներ: Մինչև այժմ իբրև յարմար ճանապարհներ ընդունել են օդը և ջուրը, բայց վերջին ժամանակներս Կօխը հաստատեց, որ օդը չէ կարող տարածող միջոց լինել: Եթէ օդով այդ ախտը տեղափոխւի էլ, այն էլ մի փոքր տարածութեան վերայ կլինի:

Ընդհակառակը ջուրը խօրեր տարածելու ամենալավ ճանապարհն է: Ինչպէս այս հաստատուովէ վերջին ժամանակները խօ-

կութիւնը կախած կլինի աղիքներում եղած նեխութեան աստիճանի շատ ու քիչութիւնից: Իսկ խօլերի պտօմայինի շատ ու քիչութեան հետ կապւած է հիւանդութեան երեոյթների թեթև ու ծանրութիւնը:

2.

ՆԱԽԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՅՆԵՐԸ:

Վերեւի բացատրութիւնից հասկանալի է խօլերի հիւանդութեան գծուար բժշկելը: շատ անգամ էլ այս ախտը ժամանակ չէ տալիս բժշկելու: Ուստի հանգամանքները ստիպում են մեզ դիմել այնպիսի միջոցների, որոնցով կարելի է հիւանդանալու առաջը առնել: Որո՞նք են այս միջոցները: Ինչպէս վերեւը ասացինք՝ այս ախտը բերւում է մեզ մօտ գլխաւորապէս Հնդկաստանից կամ մեզ սահմանակից երկրներից, որոնք նոյնպէս Հնդկաստանից են վարակւում: Ուրեմն երբ մեր սահմանակից երկրներում խօլերի համաճարակումն է լինում, այն ժամանակ պէտք է զգուշութիւն գործ դրել, որ մեզ մօտ չբերւի այդ ախտը: Այդ զգուշութիւնը կայանում է նրանում, որ սահմանագլխներում կարգում են այսպէս ասած՝ կարանտիններ, որը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մեր քառասունքը: Ինչպէս ծննդկան կնոջ արգելւում է 40 օր դուրս գալ տանից, որ մի հիւանդութիւն չյառաջանայ, այնպէս էլ՝ մեր սահմանակից երկրների մէջ համաճարակում եղած ժամանակ՝ արգելք է դրւում և պէտք է գրւի եկողների վերայ, թէ առողջ և թէ հիւանդ լինին նրանք: Առողջներին պահում են այնքան ժամանակ, որքան հարկաւոր է հիւանդութիւնը ծածուկ վիճակից յայտնի դառնալու այսինքն 3—4 օր, իսկ հիւանդներին պահում են մինչև իրանց առողջանալը: Երբ հիւանդը առողջանում է, իրան պատկանած բոլոր իրեղէնները պէտք է մտքը, ենթարկելով այնպիսի նիւթերի ազդեցութեան, որոնք ոչնչացնում են վարակիչ յատկութիւնը: այս նիւթերը կոչւում են վարակաջինջ (զէզինփէկցիական) նիւթեր, որոնց մասին նեքւր կխօսուի: Երբ խօլերը սպրդելով մտնում է մեր երկիրը, այն ժամանակ պէտք է ուշ դարձնել այնտեղի վերայ, ուր նա երեւացել է: Հիւանդներին հար-

կաւոր է ինքուին իւր հիւանդացած տեղում և նրա արտաթորութիւնները և շորերը ինչպէս և սպիտակեղէնը վարակաջինջի այսինքն ոչնչացնել վարակիչ հիւանդութիւնը նրանց մէջ: Հիւանդի կղկղանքը և փսխածը պէտք է անպատճառ ընդունել մի աւանձին ամանում, որի մէջ ածած պէտք է լինի նախապէս վարակաջինջ նիւթեր: Հիւանդի խնամատարները զգուշ պէտք է կենան պահեցողութեան մէջ: Հիւանդի սենեակում ոչ պէտք է ուտեն և ոչ խմեն: Հիւանդի հետ՝ բացի նրա խնամատարներից ոչ ոք յարաբերութիւն պէտք չէ ունենայ: Առհասարակ ամենքը ուր խօլերը երեւացել է, ամենականոնաւոր կեանք պէտք է վարեն: Ով թոյլ տաւորք ունի, նա ենթարկւում է վարակելու վտանգի: Ուստի այդպիսիները պէտք է մտնեն բժշկի հսկողութեան տակ՝ քանի որ համաճարակումը տեւում է: Փոսած և նեխած միգեղեցից, կանաչեղէնից և այլ անդրական նիւթերից պէտք է հեռու կենալ:

Հիւանդի բնակարանը ինչպէս և անկողնի պարագաները պէտք է վարակաջինջել, թէ հիւանդանալուց առաջ և թէ յետոյ: Հիւանդի սենեակում բացի իւր անկողնից և անհրաժեշտ կահկարասիքից աւելորդ բան չպէտք է լինի:

Վերև յիշեցինք վարակաջինջելու մասին, բայց ոչինչ չտեսցինք թէ ինչ նիւթեր և ինչպէս պէտք է գործադրուի: Ուստի այստեղ դնում ենք համառօտ տեղեկութիւն վարակաջինջ նիւթերի և վարակաջինջելու վերաբերութեամբ: Վիտաւոր վարակաջինջ նիւթերը հեռեւեալները են՝ աղային թթւայթ (СОЛЯНАЯ КИСЛОТА), քացախի թթւայթ (УКУСНАЯ КИСЛОТА), ծծմբային թթւայթ (СЕРНАЯ КИСЛОТА), սուլէյմանի (СУБЛИМАТ), կարբուլի թթւայթ (КАРБОЛОВАЯ КИСЛОТА), չոր խորացինի (СУХОЙ ХЛОРИСТЫЙ ЦИНКЪ), պղնձի արջառոյ (МЪДНЫЙ КУПОРОСЪ) և երկաթի արջառոյ (ЖЕЛЕЗНЫЙ КУПОРОСЪ): Այս նիւթերից պատրաստում են այնպիսի խառնուրդ, որ երկար ժամանակ թթու յատկութիւն ունենայ, և այդ խառնուրդով վարակաջինջում են, որովհետև խօլերի բացիլները ընդունակ չեն թթու հեղուկների մէջ ապրելու: Բացի այս նիւթերից կայ և մի այլ միջոց, որ աւելի մառախուղ է, այն է եռացնելը և տաք գոլորշին:

որին ոչ մի տեսակ բացիլ չէ դիմանում: Համաճարակումի ժամանակ պէտք է աշխատել ոչնչացնել վարականիւթը ամեն տեղ, որտեղ կասկածելի է և որտեղից կարելի է վարակել:

1. Պէտք է վարակաջնջել կերակուրը. դրա համար պաշարելներ պէտք է եռման ջրով լուանալ և երկար ժամանակ տապակել կամ եփել:

2. Պէտք է վարակաջնջել ջուրը, որը պէտք է նախապէս եռացնել և յետոյ գործադրել: Քամելը այնպէս, ինչպէս մենք ենք քամում չէ կարող օգնել:

3. Պէտք է օգը վարակաջնջել. այս նպատակի համար հարկաւոր է հողմահարել սենեակը, քանալով լուսամուտները, վառելով բուխարիները: Հինգանգի սենեակում աւելի նպատակայարմար է բուխարի քանց երկաթի կամ պատի հնոցները:

4. Պէտք է վարակաջնջել արտաքնոցները և լուացաջրերը: Արա համար հարկաւոր է բոլոր ապականութիւնները դուրս տանել բնակութիւնից հեռու տեղ, խառնել ջրախառն ծծմբային թթւոյթի կամ անմաքուր կարբօլեան թթւոյթի հետ այնպէս որ անհետանայ հոտածութիւնը: Կարելի է խառնել և պղնձի արջասպի հետ արջասպի 4 մասը խառնել ապականութեան 100 մասի հետ (և մի մասը՝ լուացաջրի 1000 մասի հետ):

5. Պէտք է վարակաջնջել նոր գոյացած կղզկանքը, որը հարկաւոր է խառնել ծծմբային կամ աղային թթւոյթների ջրախառնորդի (մի մաս թթւոյթ 2 մաս ջուր) հետ և թողնել ազդելու 6-ից մինչև 12 ժամ կամ կարբօլեան թթւոյթի ջրախառնուրդի (5 մաս թթւոյթ 100 մաս ջուր) և թողնել ազդելու 2-ից մինչև 24 ժամ: Նոյնպէս կարելի է խառնել պղնձարջասպի և երկաթի արջասպի ջրախառնուրդի հետ (առաջինից մէկ, երկրորդից տասը մաս՝ 100 ջրին) թողնելով 24 ժամ ազդեցութեան տակ:

6. Այն բնակարանը որտեղ եղել է խօլերով հիւանդը, պէտք է վարակաջնջել. նրա պատերին առատօրէն սրսկելով կարբօլի ջրախառնուրդ (100-ին 5 մաս): Աղականաժ շորերը և անկողինը եթէ չնչին գին ունին պէտք է այրել, իսկ սպիտակեղէնը եփ տալ մսխաջրով և լուանալ հասարակ եռման ջրով: Արտեղ ա-

պականութիւնը կաթած կլինի, այնտեղ հարկաւոր է նոյնպէս լուանալ կարբօլի ջրախառնուրդով:

7. Խմելու ջուրը, ջրաբաշխ խողովակները, քանքանները պէտք է հեռու պահել վարակելուց, հսկողութեան տակ դնելով նրանց:

Է.

ՀԻՒԱՆԳԻՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍՑՆԵԼԸ ՄԻՆՁՆԻ ԲԺՇԿԻ ԳԱԼԸ.

Նախընթաց փորձերը ցոյց են տւել թէ՛ ինչ միջոցներ օգնում են խօլերի երեղթները թեթեւացնելու:

Նախ՝ երբ սկսում է փորլուծութիւնը հարկաւոր է փորի վերայ դնել տաքացրած աղ, մսխի կամ մանանեխ. յետոյ պէտք է խմացնել թէյ և սուրճ կօնեակով կամ չամի արաղով (եթէ կայ): Գեղերից եթէ ձեռքի տակ լինի, տալ ինօզեմցեփի կամ բօտկինի կաթիլներ 20-ական կաթիլ ամեն 1—2 ժամ: Փսխելուն կարելի է օգնել սառուցի կտորներ կուլ տալով: Ծարաւը կտորելու համար հարկաւոր է տալ սառուցի լաւ հին գինի և եփ տւած սառցրած ջուր, որը պէտք է կում կում խմել: Երբ որ ցնցումներ է լինում մարմինը պէտք է տրօրել քեաֆուրի կամ մանանեխի սպիրտով. ոտերը տաքացնել բութէլների մէջ ածած տաք ջրով. նոյնպէս տաք ջրի մէջ նստացնել: Իսկ ուժը պահպանելու համար հարկաւոր է տալ հին գինի, արաղ և եթէ լինի ձեռքի տաք վալերեանի և Հոֆմանի կաթիլներ 20-ական կաթիլ ամեն 2 ժամ:

(Յօգւածը կազմած է գլխաւորապէս պրօֆեսօր Մարիլեանօի դատախօսութիւնով):

Ծանօթութիւն: Յօգւածը շարած էր, երբ լուր տարածւեցաւ թէ՛ հրամայած է մրգեղէն չվաճառել և մինչև անգամ բոստանները քանդել, Այս պատճառով անհրաժեշտ է նկատել, որ թթու մրգեղէնը ուղղակի խօլերի բացիլներին սպանում է և արգելք է լինում հիւանդութեան տարածւելուն, ուրիշ թաքմ մրգեղէնները ինչպէս և բոստանների պտուղները երբէք մինչև այժմ խօլեր չեն յառաջացրել: Ուստի արգելք դնել այդ-

նիւթերի (երկիրը այդ է արտադրում) առուտուրին, ասել է թէ՛ զրկել
մեր ժողովրդին ապուստի միջոցից, որ հակառակ է առողջապահութեան
գլխաւոր կանոնին. այն է առողջ լինելու համար հարկաւոր է կանոնաւոր
սնունդ. Գլխաւոր ուշադրութիւնը պէտք է դարձնել այն հանդամանի վերայ, որ
ջրերը չփարակեն Սէ խմելու ջուրը, Սէ դետերի, եւ Սէ առուների ջրերը, արդիւն-
ով որ ոչ մի կտակածելի բան չբանան այդ ջրերում, ինչպէս որ փարակաջնջ-
ւած չէ նստապէս, որովհետեւ հիւանդութեան տարածողը ջուրն է:

172

201

2945

ԲԱԺԱՆԻՈՒՄ Է 211

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0073925

